

GOTTHOLD EPHRAIM LESSING CĂTRE O NOUĂ INTERPRETARE A ADEVĂRULUI CREȘTINISMULUI

BEATRICESARAXIMARIA ALBU

Gotthold Ephraim Lessing. Towards a new interpretation of the truth of Christianity. Keeping in mind the distinction enunciated by Leibniz between „the necessary truths of reason” and contingent truths, the purpose of the present study is to analyse Lessing’s key theological concept regarding the truth of Christianity, namely the Christian experience of „the inner truth” (*die innere Wahrheit*) in the existence of the believer. Starting from a depiction of the general profile of his thinking, the paper will focus mainly on Lessing’s reconsideration of the Protestant Reformation initiated in the XIVth century by Martin Luther, and his existential understanding of Leibniz’s distinction.

Keywords: Lessing; Enlightenment; inner truth; Protestantism; the Christian experience.

I. PROFILUL GÂNDIRII LUI GOTTHOLD EPHRAIM LESSING

Gotthold Ephraim Lessing (1729–1781) se numără printre reprezentanții de seamă ai autorilor clasici germani care au impulsivat reorientarea către celebra epocă a „furtunii și avântului” romantic (*Sturm und Drang*), stimulând totodată, în ținutul cunoașterii, un nou mod de a căuta și de a cuprinde adevărul: „căutarea adevărului nu este sinonimă cu căutarea certitudinii”¹; mai precis, el a oferit posterității următorul îndemn: „căutarea este importantă fiindcă determină adevărata valoare a caracterului individual”². Trebuie ținut cont de faptul că opera lessingiană are mai degrabă un caracter *experimental* și nu neapărat unul doctrinar sau didactic. Cine se angajează într-o cercetare a profilului literar, filosofic și teologic, conturat cu multă subtilitate în aceste scrieri, va avea surpriza de a întâlni o sumedenie de reflecții care nu pot fi survolate decât printr-o abordare oarecum „metaforică”.

Asemenea lui Johann Georg Hamann și, mai târziu, lui Kierkegaard, gândirea autorului german își dezvăluie conținutul cadentat în imagini și reprezentări ce nu se pot oglindi decât prin recurs la *experiența* personală – sensul devine elocvent numai pe fundalul îndemnului mai sus menționat al căutării individuale. Tot astfel,

¹ Steven D. Martinson, *Lessing and the European Enlightenment*, în Barbara Fischer, Thomas C. Fox (eds.), *A Companion to the Works of Gotthold Ephraim Lessing*, Camden House, New York, 2005, p. 49.

² *Ibidem*, p. 50.

cea ce îi aduce laolaltă pe acești reprezentanți ai atitudinii „subiective” este întocmai *căutarea* și nu neapărat verdictul final. În legătură cu acest ideal al experienței și „reîntoarcerea la vechiul său amvon, teatrul”, Lessing avea să mărturisească: „La teatru nu trebuie să învățăm ce a făcut cutare sau cutare om, ci ceea ce orice om, cu un anumit caracter, va face în anumite împrejurări date și bine determinate”³.

Prin urmare, Lessing a trăit și și-a conjugat viața în vârtoarea și tumultul epocii Iluministe, punct considerat îndeobște „liminal” între o cutumă specifică autorității religioase și o atitudine pronunțat seculară, cele două direcții fiind constitutive pentru modernitate. Teologia creștină, mulțumită intervenției lui Lessing, a cunoscut în această perioadă contribuții notabile în perspectiva dezbaterilor asupra toleranței religioase. În ultima sa capodoperă, *Natan Înțeleptul* (1779), ne vorbește despre cele trei mari religii – cea creștină, iudaică și islamică – într-o veritabilă ciocnire a civilizațiilor, ilustrată prin nucleul acestei capodopere: *parabola inelelor*, rostită în povestea lui Natan către sultanul Saladin.

Revenind la contextualizarea epocii: gândirea germană a secolului al XVIII-lea a fost în mod decisiv influențată de criteriile Iluminismului, mișcare intelectuală tradusă prin juxtapunerea raționalismului cartezian alături de empirismul lui John Locke. Lessing „se situează între filosofia rațională a lui Spinoza și Leibniz și emergența idealismului german”⁴ – totuși cu diferența că gândirea sa se caracterizează printr-un mod extrem de flexibil, „multidimensional și dialectic”: „În timp ce Kant a fost marele teoretician, Lessing a întruchipat adevăratul *praxis* iluminist. Amândoi au susținut că dezvoltarea morală a individului este de o importanță supremă pentru progresul uman”⁵. Cu o referință deosebită pentru secolul al XVII-lea și al XVIII-lea, „mișcarea iluministă europeană a căutat să investigheze, prin numeroase căi, natura realității în varietatea sa fenomenală, inclusiv experiența individuală a raportării omului la lume” – mai exact: „Iluminismul european ca întreg a marcat cu adevărat nașterea vremurilor moderne, cât și a modernității”⁶ în ansamblul ei.

Așa cum s-a menționat în rândurile anterioare, pentru Lessing gândirea înseamnă *căutare* și *eliberare din fața dogmei*, iar singurul adevăr permanent al existenței nu este altul decât Dumnezeu – idee care avea să devină călăuză pentru întregul său demers. Pe de altă parte, să nu uităm că Lessing era un gânditor de formație protestantă, iar lupta continuă cu această tradiție avea să se manifeste încă din copilărie, mulțumită unei educații teologice severe, dar și unei educații clasice. Născut și format ca fiu de pastor în contextul creștinismului luteran, și-a conturat personalitatea într-un dialog lăuntric solemn cu tradițiile protestante timpurii, ajungând de-a lungul timpului să își dezvolte propria sa concepție despre filosofia religiei: „reforma luterană se manifestase în Germania cu o energie a conștiinței

³ G.E. Lessing apud Wilhelm Dilthey, *Trăire și poezie*, Editura Univers, București, 1977, trad. Elena Andrei și I.M. Ștefan, p. 165.

⁴ *Ibidem*, p. 13.

⁵ Steven D. Martinson, *op. cit.*, p. 42.

⁶ *Ibidem*, p. 42.

religioase depășind tot ceea ce se petrecuse în orice altă țară; din această împrejurare, rezulta o predominare cu totul particulară a interesului pentru teologie și acesta s-a menținut astfel multă vreme prin absența tuturor celorlalți factori care în Anglia și Franța determinau factorii și interesele legate de Iluminism⁷.

Tranziția către Iluminismul religios, explică Dilthey, s-a născut din frângerea „dialecticii interioare consecvente” a mișcării, „a dezagregării pe dinlăuntru a diferitelor dogme; în același timp din afară, se exercita influența noii culturi europene, pornită de la știința veacului al șaptesprezecelea, năruind înseși premisele care duseseră la constituirea acestor dogme. Așa a luat naștere Iluminismul religios⁸, fapt ce a dus la „autonomizarea procesului moral-religios din lăuntru al individului”; această „autonomizare”, așa cum o identifică Dilthey, va reprezenta o sursă veritabilă pentru polemicile specifice secolului al XIX-lea, desfășurate pe teritoriul teologiei și pe cel al filosofiei.

În buna tradiție a credinței luterane, proprie secolului al XVIII-lea, avem de-a face cu un „sistem complet și independent”, comentează Garland, și atâta vreme cât credința individului rămânea intactă, sistemul era deplin și inalterabil, continuând să dispună de valabilitate exclusivă pentru întreaga creștinătate luterană a aceluia veac. Însă pentru Lessing, atitudinea aceasta semnală mai degrabă un tip de „obscurantism” nefast, o „anatemă” – prin lipsa de toleranță manifestată în chestiuni religioase, fie aceasta din partea credincioșilor sânguincioși sau a ateștilor declarați. În primul rând, acest fapt reieșea cum nu se poate mai lucid prin prisma divergenței dintre *doctrina* sau *religia lui Hristos* și *modul de viață* al celor ce se numeau creștini. Atâta vreme cât pilonul indispensabil al acestui sistem rămânea credința, pentru Lessing devenea vitală *recuperarea dimensiunii practice*, formative, de cultivare.

Abia prin drama *Natan Înțeleptul* și prin *Educarea neamului omenesc* (1780), putem să discutăm propriu-zis despre o autentică filosofie a religiei „lessingiană”. Garland ne indică una dintre formulările timpurii ale *atitudinii religioase*, și anume „recunoașterea că religia este în primul rând îndeletnicire a inimii pe care rațiunea o confirmă⁹. Etica lui Lessing avea să insiste asupra unei apologii a toleranței religioase, un concept străin pentru toți cei care luau parte la controversele vremii.

„O voință de cunoaștere zbuciumată și militantă”, numește Dilthey atitudinea specifică gânditorului iluminist, fiindcă în cea mai mare măsură el nu a dorit nicidecum să ofere o explicație sistematică a lumii, refuzând „să se încredințeze sistemelor închise, dogmelor sau epistemologiilor exclusiviste ale adevărului¹⁰. Dacă facem diferența între vocația sa scriitoricească și cea de cercetător, atunci „trăsătura sa de caracter definitorie e aceea că nu este preocupat doar de progresul cunoștințelor științifice, ci, în același timp, de înrâurirea lor directă asupra națiunii.

⁷ Wilhelm Dilthey, *op. cit.*, p. 47.

⁸ *Ibidem*, p. 163.

⁹ H.B. Garland, *Lessing. The Founder of Modern German Literature*, Palgrave Macmillan, London, 1962, p. 151.

¹⁰ Barbara Fischer, Thomas C. Fox (eds.), *op. cit.*, p. 36.

În lumina acestei preocupări, stilul dobândește pentru scriitor o însemnătate excepțională. Lessing era, datorită structurii sale spirituale și în virtutea naturii temperamentului său, un scriitor înnăscut. Într-adevăr, lui îi apărea din capul locului firesc să transpună cunoașterea în acțiune, să dea ideilor sale forță dramatică¹¹.

II. CĂTRE O NOUĂ INTERPRETARE A ADEVĂRULUI CREȘTINISMULUI

Odată înscris la Universitatea din Leipzig, Lessing a luat contact cu scrierile lui Christian Wolff (1679–1754), în care – într-o formă dezvoltată și sistematizată – este cuprins raționalismul specific lui Leibniz. Optimismul raționalist wolffian profesa ideea în conformitate cu care „universul este creația armonioasă a unui creator înțelept și binefăcător, în care tendința tuturor lucrurilor este de a aspira către trepte superioare ale conștiinței raționale și ale perfecțiunii, și unde asemenea nenorociri parțiale există într-adevăr, însă, în cele din urmă, favorizează binele universal”¹².

Tipul de cunoaștere pe care se sprijină moralitatea leibniziană, în interpretarea lui Wolff, indică o cunoaștere rațională a binelui care activează *voința* de a promova binele, de a-l înfăptui, iar prin aceasta sporește desăvârșirea individului. Această observație ne îndrumă către unul dintre fragmentele notate de Lessing în *Creștinismul rațiunii* (scriere publicată postum în 1784), unde influența leibniziană și wolffiană este vizibilă; el definește ființele morale ca fiind cele conștiente de propriile lor perfecțiuni și capabile să acționeze în concordanță cu acestea. O asemenea ipostază anulează rolul acordat sentimentelor și pasiunilor, deoarece, în virtutea percepțiilor pe care le generează, de natură difuză, sunt inferioare discernământului clar, rațional și lucid. Această viziune va fi susținută și într-una dintre ultimele sale scrieri, *Educarea neamului omenesc*, unde „întreaga istorie a umanității este descrisă ca o evoluție constantă către grade superioare de pătrunzime rațională și, prin urmare, către grade și mai pregnante de conștiință morală și virtute dezinteresată”¹³.

Însă gândirea sa din tinerețe a fost influențată în profunzime și de către o altă tendință filosofică ce a coexistat alături de raționalismul german în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, și anume *eclectismul*¹⁴. Trăsăturile principale ale acestui curent înglobau: o opoziție esențială împotriva sistemelor, dispoziția față de un element pronunțat empiric și fundamentarea în materialul brut al istoriei și experienței obișnuite drept surse principale ale cunoașterii: „În absența unei teorii critice a subiectivității, asemenea celei dezvoltate ulterior de Kant, eclecticismul german se sprijină puternic pe simțul comun, mai ales în sfera moralității. Principiile moralității, spre deosebire de cele ale metafizicii, sunt considerate a fi subînțelese, ceea ce ajută la explicarea

¹¹ Wilhelm Dilthey, *op. cit.*, p. 50.

¹² H.B. Nisbet, *Lessing and Philosophy*, în Barbara Fischer, Thomas C. Fox (eds.), *op. cit.*, p. 134.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Întâlnit în lucrarea lui Johann Franz Buddeus – *Institutiones philosophiae eclecticae*, apărută în 1703.

faptului că moralitatea devine piatra de temelie a religiei pentru mulți dintre gânditorii iluminiști, inclusiv pentru Lessing¹⁵. Filosofii *eclectici* aveau de asemenea convingerea că întreaga noastră cunoaștere este provizorie, iar diferitele metode de cercetare încercate pot fi apropiate în diferite domenii de cunoaștere. Una dintre consecințele asimilate cu prilejul intercalării eclecticismului în lecturile sale este neîncrederea față de dogmă și credința în toleranța religioasă.

Lessing a luat pentru prima dată cunoștință cu această tendință mulțumită operei vaste semnate de către Pierre Bayle (1647–1706) – *Dictionnaire historique et critique* (1697) – pe care a studiat-o exclusiv la începutul anului 1750. Prezentarea complet nesistematică a dicționarului lui Bayle a condus la încorporarea unei atitudini sceptice „ce-l conduce nu numai în punctul de a pune la îndoială unele dintre dogmele centrale ale creștinismului, ci și de a considera toate doctrinele, inclusiv pe cele înainte de el, ca nefiind mai mult decât provizorii”¹⁶. Trebuie amintit în acest sens că metoda critică pe care Bayle a dezvoltat-o era compusă din două elemente: pe de-o parte, sunt puse în mod riguros la îndoială toate faptele istorice, supunând sursele tradiționale unor investigații filologice concise, iar pe de alta, rămâne însăși scepticismul său filosofic, „mobilizat de către Bayle în deconstrucția radicală a presupuselor dogme raționale, atât în metafizică, dar și în teologie”¹⁷.

Trasând coordonatele din prima perioadă a diseminării influențelor, poate fi înțeles de ce gândirea lui Lessing este preponderent „investigativă” și „experimentală”, rămânând, în consecință, întotdeauna deschisă către noi posibilități de explorare. Și aceasta, conform lui Yasukata, explică „«trăsătura fragmentară» a majorității scrierilor sale teologice și filosofico-religioase”¹⁸. Mai precis, ilustrează caracterul fragmentar, ambiguu și întru totul contradictoriu care formează însușirile gândirii sale vădit nesistematice. Calitatea „antitetice și polemică” a scrierilor poate fi identificată într-o înclinație dialectică nativă, el fiind „un gânditor dialectic autentic”, capabil de o rigurozitate logică inegalabilă. Fiind totodată un dramaturg de prim rang, Lessing s-a folosit în scrierile religioase și filosofico-teologice de metode și tehnici dramatice; „argumentele sale conțin elemente teatrale”, ceea ce l-a determinat pe unul dintre adversarii săi, Johann Melchior Goeze – un teolog care ocupa o poziție respectabilă în vremea aceea –, să îl învinovățească pentru tendința de a-și expune argumentele în maniera unei „logici a teatrului” (*Theater Logik*). Tot astfel, „elementele antitetice, ipotetice și umoristice (*das Antitetische, das Hypothesische und das Humoristische*) reprezintă cei trei factori de o importanță nemărginită pentru Lessing”¹⁹.

¹⁵ *Ibidem*, p. 136.

¹⁶ *Ibidem*, p. 137.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Toshimasa Yasukata, *Lessing's Philosophy of Religion and the German Enlightenment*, Oxford University Press, New York, 2002, p. 8.

¹⁹ *Ibidem*, p. 10.

Tot în cadrul perioadei sale formative, mai ales în cea petrecută la Breslau (1760–1765), studiile filosofice și teologice desfășurate au provocat o întorsătură semnificativă în direcția gândirii sale. Aceste studii l-au eliberat de sub tutela teologiei iluministe, el fiind pregătit acum să adopte propria poziție filosofică și religioasă în controversele disputate în interiorul epocii. Lessing contribuie astfel la o *reinterpretare a spiritului Reformei*, într-o orientare cu totul nouă, modernă, făcând recurs la *spiritul* lui Luther și nu la scrierile sale: „Interpretarea lui Lessing asupra *spiritului lui Luther* poate fi foarte bine deschisă pentru cenzură ca fiind o *subiectivizare* unilaterală a principiului Reformei. Dar nu trebuie văzută ca o *subiectivizare* a creștinismului protestant sau o elevare categorică a religiei private. Lessing pledează pentru autonomie nu numai în căutarea cunoașterii adevărului, ci și pentru «adevărul lăuntric» al religiei creștine»²⁰.

După Lessing, orice religie trebuie să se bazeze pe mărturia experienței lăuntrice: „Numai că această experiență este absolut subiectivă. Deoarece caracterul experienței lăuntrice poate fi astfel greșit interpretat, ia naștere o a doua clasă de false motivări, cele ce se dovedesc exaltate și fanatice. «A-ți închipui că tu cunoști singurul drum adevărat și general valabil despre Dumnezeu» – în aceasta constă depășirea unei experiențe personale îndreptățite, care are certitudinea fericită de a-și fi găsit *propriul* drum către el. În felul acesta, scepticismul științific pregătește independența morală a oamenilor, care este esențială pentru cea mai înaltă formă a acțiunii»²¹.

Prin conceptul de *adevăr lăuntric* (*die innere Wahrheit*) al religiei creștine, Lessing își dezvoltă noua viziune pe fundalul distincției dintre adevărul lăuntric al creștinismului și tradiția scripturală a Bibliei ca fundament istoric, obiectiv. Temerea sau critica lui Goeze la adresa acestui postulat avea în vedere faptul că poate duce la instaurarea unei subiectivități arbitrare. Însă adevărul lăuntric, răspunde Lessing la obiecție, se originează în religia creștină, ca temei și esență a acesteia. Se numește adevăr lăuntric fiindcă nu necesită nicio confirmare din partea vreunei autorități exterioare. Nu este nici confirmat și nici infirmat prin mijlocirea faptelor istorice: „Cu toate că participarea poate juca un rol important, acest adevăr este pur și simplu unul subiectiv sesizat în interioritatea credinciosului. Este un adevăr pentru care dovada devine manifestă numai atunci când credinciosul participă în «realitatea revelației» (*die Wirklichkeit der Offenbarung*)»²².

Pornind de la aceste asumții, Lessing elaborează o istorie a dezvoltării filosofiei și creștinismului, unde „marele erou al filosofiei antice”, Socrate – „propovăduitor al adevărului” (*ein Prediger der Wahrheit*), admonestând prezența sofistilor, îi învață pe aceștia să renunțe la „lucrurile cerești” și să își întoarcă privirea către sine. Însă prea puțini au fost cei care i-au urmat învățătura, și anume calea cunoașterii practice, lucru vădit în filosofia ulterioară, conchide Lessing,

²⁰ *Ibidem*, p. 27.

²¹ Wilhelm Dilthey, *op. cit.*, p. 161.

²² Toshimasa Yasukata, *op. cit.*, p. 28.

deopotrivă în perioada antică, dar și în cea medievală, care fie s-a aflat sub influența unui Platon, fie sub cea a lui Aristotel. În privința istoriei creștinismului, Lessing trasează o cale similară: „Religia lui Adam a fost «simplă, ușoară și vitală» (*einfach, leicht und lebendig*). Dar această stare nu a durat prea mult. Descendenții lui Adam au tratat această religie simplă după cum le-a fost voia, astfel încât «esențialul a fost cufundat în dedesubtul unui potop de propoziții arbitrare». Prin urmare, «conceptul corect de Dumnezeu» a fost înlocuit cu un pseudo-concept al unei «Ființe care nu poate trăi fără ofrande de dimineață și de seară». Pentru a salva lumea din această ignoranță și pentru a ajuta adevărul să triumfe asupra superstiției, Hristos a venit ca «un învățător iluminat de Dumnezeu» (*ein von Gott erleuchteter Lehrer*). Așadar scopul adevărat al lui Hristos a fost întocmai «restabilirea religiei în simplitatea sa»²³.

În orizontul situației contemporane a teologiei, Lessing concepe această religie a lui Adam drept religia ideală; mai mult, Hristos devine în acest sens „învățătorul iluminat de Dumnezeu”. Pe fundalul protestului său împotriva disputelor desfășurate în acea vreme, el formulează distincția dintre credință și cunoaștere, respectul pentru credința cucernică, o preferință pentru conduita morală practică în dezavantajul speculației metafizice și înțelegerea creștinismului ca o religie a iubirii.

Din perspectiva conduitei morale practice a ființei umane, Lessing acordă o mai mare încredere desăvârșirii celei dintâi decât împlinirii capacităților exclusiv speculative. Așa cum subliniază Dilthey, „esența omului este acțiunea. Menirea omului nu este speculația teoretică, nici contemplația artistică, ci practica”²⁴. Forma cea mai înaltă a acțiunilor omenești este *binele*, dat fiind că valoarea sau lipsa de valoare a unei acțiuni, comentează mai departe Dilthey, constă pentru Lessing în *mobilitățile* implicite. Altfel spus, mobilul unei acțiuni nu este altul decât binele însuși: „indiferent de speculațiile și cunoștințele noastre, mobilitățile acțiunilor noastre sunt singurele care ne definesc valoarea”; „Deci binele să-l facem de dragul binelui, adevărul să-l căutăm chiar de dragul cercetării; desfășurându-ne forțele cu energie, să nu avem niciodată în vedere un scop abstract, ci să ne preocupăm de dezvoltarea vie, interioară a omului însuși”²⁵.

În *Natan Înteleptul*, aflăm cel mai distins și expresiv elogiu adus religiei, prin credința lui Lessing în scopurile lui Dumnezeu și prin conștientizarea necesității „supunerii în fața voinței divine”²⁶. Drama ilustrează încrederea în înțelepciunea lui Natan, o înțelepciune care transgresează numeroasele religii pozitive, acestea nefiind decât etape nedesăvârșite și tranzitorii. Prin *parabola celor trei inele*, Lessing a intenționat o interpretare concludentă conform căreia niciuna dintre religiile revelate nu reprezintă adevărul cel mai tainic al omului. Forma lor este o chestiune de indiferență dacă ne raportăm la conduita pe care trebuie să o inspire oamenii.

²³ *Ibidem*, p. 32.

²⁴ Wilhelm Dilthey, *op. cit.*, p. 159.

²⁵ *Ibidem*, pp. 162, 168.

²⁶ H.B. Garland, *op. cit.*, p. 179.

Însă până la dezvoltarea acestei concepții de maturitate, Lessing reușise să facă față la numeroase dispute teologice, iar apariția lui Natan nu reprezenta decât o încununare a unei îndelungate experiențe erudite de viață: „Ultima operă a vieții lui Lessing s-a cristalizat în două direcții. În primul rând, el a dat în *Natan* cea mai înaltă și adâncă expresie literară a concepției sale despre om și viață, iar pe de altă parte a întreprins explicitarea conceptuală a idealului său de viață, corelându-l pe acesta cu lumea. Astfel, prin ambele modalități de expresie, el și-a proclamat, în mod pozitiv, la sfârșitul existenței sale, concepția despre viață și lume²⁷.

III. ADEVĂRUL LĂUNTRIC ȘI EXPERIENȚA CREȘTINULUI

Revendicând una dintre cele mai importante „teze” ale pietismului – cu toate că, în mod incipient, Lessing adoptă o poziție critică față de această mișcare –, gânditorul german pornește de la asumția conform căreia *evidența sau mărturia autentică a credinței se bazează pe experiența lăuntrică* și, astfel, fundamentul oricărei convingeri inerente creștinismului devine *adevărul interior*, evidența cu totul subiectivă a experienței lăuntrice. Punctul de vedere care va structura întregul edificiu religios lessingian se traduce prin imposibilitatea pronunțării unei dovezi științifice a adevărului creștin și apărarea creștinismului individual.

Conform acestei poziții, „adevărul interior al creștinismului este întemeiat pe experiența creștinului”, experiență cu totul personală care nu poate fi confirmată prin mijloacele orientării seculare și nici prin mijloacele orientării științifice. Ca un adaos care confirmă această nouă direcție teologică promovată în scrierile lui Lessing, se păstrează în vedere demersul reconfigurării spiritului teologiei protestante care învăluie întreaga sa concepție: „Acest adevăr poate fi apărat, salvat, împotriva cunoașterii științifice, dar numai cu o condiție, aceea de a abandona sistemul ortodox al protestantismului! Să se renunțe la fundamentarea credinței protestante pe canon, ca reprezentând un tot inspirat, bazat pe o ordine divină dată!”²⁸. Prin urmare, contextualizând în direcție modernă o viziune abandonată în tradiția iluministă, Lessing își dezvoltă întreaga teorie pornind de la studiul Părinților Bisericii, referitoare la mărturiile cele mai vechi, consacrate, atestate în creștinism – deschizând o luptă veritabilă împotriva oricărui atac de ordin istorico-critic. După definiția lui Garland, prin „religia creștină”, Lessing avea în vedere „doctrinile întruchipate în scrierile simbolice ale Bisericii creștine din primele patru secole după Hristos”²⁹.

Yasukata, pe de altă parte, ne oferă succint cele patru coordonate ale gândirii teologice de maturitate a lui Lessing: identificăm, într-o primă instanță, relația (iluministă la bază) dintre „pietate” și „cultivare” (un tip de *Bildung* ce va cultiva o

²⁷ Wilhelm Dilthey, *op. cit.*, p. 140.

²⁸ *Ibidem*, p. 119.

²⁹ H.B. Garland, *op. cit.*, p. 166.

experiență spirituală creștină); apoi insistența asupra experienței credinciosului; cea de-a treia direcție va avea în vedere distincția dintre „literă”, „spirit” și Biblie, iar în cele din urmă, conceptul de „adevăr lăuntric” al religiei. Către finalul carierei sale, Lessing va formula o „teologie poetică” ce se va sprijini pe concepția de toleranță religioasă, unde cel mai apropiat personaj creat vreodată în suita sa literară va propune acceptarea ca toate cele trei religii să se tolereze reciproc și să își recunoască egalitatea una față de cealaltă.

Noțiunea de „adevăr lăuntric” al religiei creștine se va naște pe fundalul contrastului față de tradiția scripturală a Bibliei ca fundament istoric, obiectiv. Ca o consecință, creștinismul speculativ avea să fie înlocuit prin această nouă perspectivă de către o formă a creștinismului practic, formativ. Reinterpretarea spiritului Reformei, în prelungire modernă, pornea de la eșecul pe care Lessing îl identificase în demersul lui Luther, Melancton și Zwingli: deși reușise să stăpânească și să motiveze dezvoltarea intelectuală, nu a reușit să contribuie în mod decisiv la ameliorarea morală a individului, în speță, a credinciosului. Principalul motiv care a declanșat o asemenea nereușită nu a putut fi altul decât „certurile triviale” dintre cei trei reprezentanți.

În decursul acestui studiu a fost menționată ideea „religiozității lui Adam” – acea religiozitate „simplă și ușoară” către care acum Lessing își îndreaptă privirea. Pentru el, corectivul furnizat trebuia să atragă atenția asupra unei reîntoarceri la această atitudine fundamentală, fiind cu totul ideală, considerând istoria biblică a religiei drept un „proces de degradare de la religia naturală la cea pozitivă”. În cele din urmă, Hristos este reprezentat drept „învățătorul iluminat de Dumnezeu”. Acest creștinism practic va fi călăuzit în mod efectiv prin imperativul distincției dintre credința adevărată (și lăuntrică) în detrimentul cunoașterii speculative, respectul pentru o atitudine plină de evlavie; o preferință pentru conduita morală practică (formativă) în dauna speculației metafizice și înțelegerea creștinismului sub forma unei religii a iubirii.

Cauza principală a resuscitării spiritului luteran poate fi nominalizată în contextul modernității care propaga separația dintre *revelație* și *rațiune* sau despărțirea incontestabilă dintre *credință* și *istorie*. Pentru Lessing, „adevărurile istorice întâmplătoare nu pot nicicând deveni dovezi ale adevărurilor necesare ale rațiunii”³⁰. Specificitatea acestei teologii va atrage atenția atât asupra „adevărurilor istorice întâmplătoare”, cât și asupra „adevărurilor necesare ale rațiunii”: „cunoașterea istorică, pentru că este transmisă printr-un medium către cei care trăiesc în prezent, este incapabilă să comunice certitudinea absolută pe care experiența nemijlocită o revendică”; pentru că este indirectă, „cunoașterea istorică este incapabilă să asigure temeiurile pentru credință”. Prin urmare, „este de nepermis ca adevărurile istorice, care prin natura lor sunt doar probabil și relativ credibile, să fie promovate la rangul

³⁰ Toshimasa Yasukata, *op. cit.*, p. 55.

de adevăruri veșnice”, iar „adevărurile istorice *nu pot fi demonstrate* asemenea modalității adevărilor matematice”³¹.

Cea de-a doua implicație are în vedere distanța temporală dintre evenimentele istorice atestate în narațiunile biblice și credincioșii contemporani; caracterul probabil al cunoașterii istorice și certitudinea absolută a experienței nemijlocite. Conturarea argumentului lui Lessing pornește de la dispoziția de a accepta că adevărurile istorice – ca adevăruri veșnice – sunt astfel doar în măsura în care sunt înrădăcinate în propria experiență nemijlocită a credinciosului: „Totuși după aceea el insistă că «evenimentele» istorice nu pot servi drept temelie pentru adevărurile eterne deoarece cunoașterea istorică este cu totul probabilă și incapabilă să atingă certitudinea absolută”³².

Trebuie semnalată moștenirea leibniziană din distincția mai sus menționată: dintre „adevărurile istorice întâmplătoare” și cele „necesare ale rațiunii”: „Distincția pregnantă dintre «adevărurile istorice întâmplătoare» și «adevărurile rațiunii» nu este invenția lui Lessing. Leibniz, după cum bine se știe, a stabilit deja distincția dintre două tipuri de adevăr. În teoria sa a cunoașterii găsim că a diferențiat între «adevărurile rațiunii» (*les vérités de raisonnement, Vernunftwahrheiten*) și «adevărurile factuale» (*les vérités de fait, Tatsachenwahrheiten*). «Adevărurile rațiunii sunt necesare, iar opusul lor este imposibil; adevărurile factuale sunt contingente și opusul lor este posibil». Adevărurile necesare ale rațiunii provin din înțelegerea lor independentă și sunt guvernate de «principiul contradicției» (*principe de la contradiction*), în timp ce adevărurile contingente, factuale provin din experiență sau din simțul observației și sunt guvernate de «principiul rațiunii suficiente» (*principe de la raison suffisante*)”³³.

Lessing nu se oprește la această moștenire, deoarece el abordează problema dintr-un cu totul alt unghi: importanța sau necesitatea *aproprierii* (*Aneignung*) *existențiale a adevărului* prin „investigarea credibilității istorice al evenimentului hristic”, notează Yasukata, unde ceea ce contează în mod cert nu este altceva decât „în ce măsură o persoană modernă, rezonabilă poate să își aproprie mesajul creștin, incluzând ceea ce este ofensator pentru rațiunea umană și, cu toate acestea, să capete convingerea creștină fără ca intelectul să capituleze (*sacrificium intellectus*)”³⁴.

IV. CONCLUZII

Prin viziunea modernității, gânditorul german justifică cerința pentru autonomie în cunoașterea credinței făcând referire la *spiritul* ideologiei promovate de către Martin Luther, însă la Lessing, această recuperare nu este cu totul

³¹ *Ibidem*, pp. 58, 59.

³² *Ibidem*, p. 60.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*, p. 61.

„purificată” de influența iluministă fiindcă, așa cum arată Yasukata, el reține ideea că „învățăturile leagă rațiunea fără a încălca autonomia rațiunii”; ca atare, nu se statuează propriu-zis un „abis” între pretențiile rațiunii și cele ale credinței.

Natura „adevărului lăuntric” al religiei poate fi, pentru început, confundată cu un tip de religie subiectivă sau asociată unui concept care denotă un fundal mistic sau spiritist. În critica lui Goeze, „un asemenea adevăr lăuntric, atunci când este separat de fundamentele istorice și obiective ale tradiției biblice, se poate prăbuși într-o religie subiectivă sau o subiectivitate religioasă arbitrară”³⁵. Dimpotrivă, pentru Lessing „adevărul unei religii este recunoscut numai atunci când cineva participă la acesta din interior, și nu când este obiectivizat într-o teorie sau o doctrină”; astfel, gânditorul „a căutat să formuleze temeiul ultim al credinței creștine în experiența și simțirea lăuntrică a credinciosului, acestea presupunându-se a nu fi vulnerabile în fața criticismului istoric”³⁶. De-aici, componenta conceptului de „adevărul lăuntric” al religiei creștine.

Lessing urmărește de fapt să confere o nouă dimensiune existențială distincției formulate de Leibniz, iar în acest sens: „eu recunosc un adevăr ca fiind necesar dacă nu poate fi tăgăduit fără a-mi contrazice raționalitatea, sau dacă este într-atât de convingător pentru raționalitatea mea astfel încât să nu mă pot opune. Într-un cuvânt, implică *ceea ce rațiunea mea discern*, ca având un caracter de obligativitate sau forță care leagă (*Verbindlichkeit*). Dacă acesta este cazul, sintagma «adevărurile necesare ale rațiunii» nu înseamnă numai «adevăruri ale rațiunii» (*les vérités de raisonnement*) în accepție leibniziană, ci și *adevăruri pe care rațiunea mea le recunoaște ca fiind în mod existențial indispensabile sau obligatorii*”³⁷.

De altfel, această problemă o găsim și în *Educarea neamului omenesc*, unde este expusă, drept condiție, dezvoltarea adevărurilor revelate în adevăruri ale rațiunii ca fiind absolut necesară. Adevărurile istorice, pe de altă parte, nu sunt pur și simplu întâmplătoare, ci *convingătoare* pentru o persoană, ele devenind adevăruri necesare – „în mod direct necesare pentru această persoană”, căci „ceea ce este istoric (*historisch*) denotă ceea ce trebuie mai întâi să devină parte a experienței personale prin cercetare și ceea ce, prin urmare, nu este încă trăit de acea persoană”³⁸. În concluzie, coordonata cea mai importantă pe care o reținem în această analiză este următoarea: din punctul de vedere al gânditorului iluminist, adevărul istoric *face parte* din experiența personală a credinciosului.

³⁵ *Ibidem*, p. 62.

³⁶ *Ibidem*, p. 64.

³⁷ *Ibidem*, p. 68.

³⁸ *Ibidem*, p. 69.